

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ТЫШКЫ ИШТЕР
МИНИСТРЛИГИНИН К.ДИКАМБАЕВ атындагы
ДИПЛОМАТИЯЛЫК АКАДЕМИЯСЫ
Б.Н. ЕЛЬЦИН атындагы КЫРГЫЗ-РОССИЯ СЛАВЯН
УНИВЕРСИТЕТИ**

Диссертациялык кеңеш Д 07.22.659

Кол жазма укугунда
УДК:327(575.2)(043.3)

Джоробекова Айнур Эшимбековна

**ЕВРАЗИЯЛЫК ЖАНА БОРБОР АЗИЯЛЫК ИНТЕГРАЦИЯ
ПРОЦЕССИНИН АЙКАЛЫШУУСУНУН НЕГИЗГИ
АСПЕКТИЛЕРИ**

23.00.04 – эл аралык мамилелердин, глобалдык жана регионалдык
өнүгүүнүн саясий көйгөйлөрү

Саясий илимдердин доктору окумуштуу даражасын изденип алуу үчүн
диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2024

Аткарган орду: Б.Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин тарых кафедрасында

Илимий консультант:

Курманов Зайнидин Карпекович, тарых илимдеринин доктору, профессор Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлигинин К. Дикамбаев атындагы Дипломатиялык академиясынын проректору.

Расмий оппоненттери:

Харченко Виктор Алексеевич, саясий илимдердин доктору, Россия Федерациясынын Кыргыз Республикасындагы Элчилигинин кеңешчиси.

Курбонова Зульфия Махнабиевна, саясий илимдердин доктору, доцент, Россия-Тажик (Славян) университетинин тарых жана эл аралык мамилелер факультетинин эл аралык мамилелер жана дипломатия кафедрасынын башчысы

Джунусов Адил Мауленович, саясий илимдердин доктору, Казакстан Республикасынын Илим жана жогорку билим министрлигинин Илим комитетинин Философия, саясат таануу, социология жана дин таануу институтунун профессору

Жетектөөчү уюм:

Беларусь мамлекеттик университетинин эл аралык мамилелер факультетинин «Эл аралык изилдөөлөр борбору» (220030, Минск ш., Ленинград көч., 20, кабинет 1108, 1109).

Коргоо 2023-жылдын 30-майында Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлигинин К.Дикамбаев атындагы Дипломатиялык Академиясына жана Б.Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия славян университетине караштуу Д 07.22.659 диссертациялык кеңешинин отурумунда саат 14.00дө. Бишкек ш., Эркиндик бульвары, 36 дарегинде өтөт. Онлайн режиминдеги диссертацияны коргоонун идентификациялык коду <https://vc.vak.kg/b/072-ubw-1ue-e2e>. Докторлук диссертация менен Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлигинин К.Дикамбаев атындагы Дипломатиялык Академиясынын (Бишкек ш., Эркиндик бульвары, 36) жана Б.Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия славян университетинин (Бишкек ш., Киев көч., 44) илимий китепканасынан жана <http://www.vak.kg> сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2023-жылдын 23-апрелинде жөнөтүлгөн.

**Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
саясий илимдеринин доктору,
доцент**

Султанбеков К.Ч.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Регионалдык интеграциялык процесстерди өнүктүрүү азыркы замандын өзгөчө белгилеринин бири болуп саналат. Аймактык интеграция ааламдашуунун натыйжасы жана анын чакырыктарына жооп болуп саналат. 2020-жылдардын башында тездетилген дүйнөлүк тартиптин “кансыз согуш” аяктагандан кийин түзүлгөн маанилүү метаморфоздордун шарттарында регионалдык интеграциялык процесстерге өзгөчө көп багыттуулук, өз ара алмашуу, мозаика, аскердик-саясий жана экономикалык интеграциянын контурларынын дал келбестиги мүнөздүү болуп калды. Бул мүнөздөмөлөр интеграциялык, прото-интеграциялык жана квази-интеграциялык форматтардын жогорку концентрациясы калыптанган Евразия мейкиндигинде айкын көрүнүп турат. Борбордук Азия региону, бир жагынан, Евразия экономикалык биримдигиндеги интеграциялык процесстердин, Жамааттык коопсуздук жөнүндө Келишим Уюмунун, Көз карандысыз Мамлекеттер Шериктештигинин, Экономикалык кызматташтык уюмунун, Түрк мамлекеттер уюмунун, Шанхай кызматташтык уюмунун форматындагы көп тараптуу кызматташтыктын кесилишинде турат; экинчи жагынан – региондун мамлекет башчыларынын консультативдик жолугушуу механизминин алкагында өзүнүн прото-интеграциялык түзүмдөрүн түзөт. Ошол эле учурда Борбор Азия “Бир алкак, бир жол” кытай демилгесин ишке ашыруунун негизги аймактарынын бири болуп саналат.

Демек, Борбордук Азия өлкөлөрүнүн тышкы жана тышкы экономикалык саясатын иштеп чыгуу жана жүзөгө ашыруу, алардын экономикалык жана социалдык өнүгүүсүнүн негизги багыттарын болжолдоо үчүн Евразиялык жана Борбордук азиялык интеграциянын өбөлгөлөрүн, процесстерин жана перспективаларын изилдөө жогорку актуалдуулукка ээ болот. Бул көйгөй Евразияда жана Борбордук Азия регионунда өнүгүп келе жаткан интеграциянын жана көп тараптуу кызматташтыктын бардык форматтарына активдүү катышкан Кыргызстан үчүн өзгөчө актуалдуу. 2018-2040 – жылдары Кыргызстанды өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясы Евразия экономикалык биримдигинин алкагында интеграцияны тереңдетүүнүн жана “ЕАЭБ жана “Бир алкак – бир жол” (БАБЖ) долбоорлорунун “айкалышынын” өбөлгөлөрүнөн келип чыккан. 2022-жылы Кыргызстандын ЕАЭБде төрагалыгы программасында ЕАЭБдин жана БАБЖ айкалышуусу гана эмес, ошондой эле “КМШнын укуктук базасын жана ЕАЭБдин укугун “айкалыштыруу” милдеттери коюлган.

Диссертациянын темасынын илимий багыттар жана изилдөөлөр менен байланышы. Диссертациялык изилдөөнүн темасы демилгелүү. Иштеги жоболор, тыянактар жана практикалык сунуштар Кыргызстандын тышкы саясатын ишке ашыруунун натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган илимий-изилдөө жана эксперттик-талдоо иштеринде, аймактык интеграциялык уюмдарда жана кызматташтыктын көп тараптуу форматтарында кыргыз дипломатиясынын аракеттеринин стратегиясында жана тактикасында колдонулушу мүмкүн.

Диссертациянын максаты Евразиялык жана Борбордук азиялык интеграциялык процесстердин айкалышуусунун негизги чөйрөлөрүн, көйгөйлөрүн жана перспективаларын ачуу болуп саналат.

Изилдөөнүн максаттары:

1. Бул изилдөөнүн теориялык жана методологиялык негиздерин ачуу;
2. Борбордук Азияны эл аралык регионалдаштыруунун негизги параметрлерин аныктоо;
3. АКШ, КЭР, Европа Биримдиги, Түркия, Иран саясатынын Борбордук Азиядагы интеграциялык процесстерге таасиринин мүнөзүн жана деңгээлин аныктоо;
4. Евразиялык жана Борбордук Азиялык интеграциянын проблематикасына карата борбордук азиялык мамлекеттердин мамилелрин талдоо;
5. Борбордук Азия мамлекет башчыларынын консультативдик жолугушууларынын форматынын прото-интеграциялык механизм катары ролун жана Борбордук Азия жана Евразиялык интеграциянын айкалышуу куралы катары анын потенциалын ачып көрсөтүү;
6. КМШ, Евразия экономикалык коомдоштугунун жана ЕАЭБ форматтарында Евразия экономикалык интеграциясын өнүктүрүүнүн негизги факторлорун, этаптарын, көйгөйлөрүн жана перспективаларын талдоо;
7. Жамааттык коопсуздук келишими жана Жамааттык коопсуздук Келишим Уюмунун алкагында жамааттык коопсуздук системасын өнүктүрүүнүн негизги этаптарын бөлүп көрсөтүү;
8. ЖККУнун ишин оптималдаштыруунун негизги багыттарын ачып берүү;
9. Шанхай кызматташтык уюмунун чоң Евразиянын эл аралык мамилелеринин регионалдык подсистемаларынын ортосундагы өз ара аракеттенүү системасындагы ролун жана анын потенциалын Борбордук Азиялык, Евразиялык жана Чыгыш азиялык интеграциянын ортосундагы байланыштыруунун инструменти катары талдоо.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы, биринчи кезекте, регионалдык коопсуздук комплекстеринин теориясын, аймактык бириктирүү теориясын жана эл аралык режимдердин теориясын синтездөөдө теориялык жана методологиялык негиздери менен аныкталат. Изилдөөнүн илимий жаңылыгынын көрсөткүчтөрү:

* “Интеграциялык процесстердин “айкалышы” термининин теориялык-методологиялык иштеп чыгуусунун жетишсиздиги аныкталды;

* Биринчи жолу аймактык интеграциялык процесстерди талдоого жана эл аралык мамилелердин глобалдык системасынын курамдык бөлүгү катары аймактык подсистемаларды талдоого концептуалдык мамилелердин ортосундагы теориялык ажырым ачыкка чыкты;

* Автономдуу өнүгүп келе жаткан интеграциялык процесстердин айкалышуу кубулуштарын түшүндүрүү милдеттерине аймактык интеграциянын классикалык теорияларынын жетишсиздиги аныкталды;

* Географиялык жана функционалдык өз ара кесилишкен интеграциялык процесстердин жана көп тараптуу кызматташтыктын форматтарынын өз ара аракеттенүүсүнүн, өз ара аракеттенүүсүнүн жана өз ара көз карандылыгынын проблемасы интеграциялык процесстердин “айкалышуусунун” проблемасы катары аныкталган;

* Биринчи жолу айкалышты региондор аралык **супер комплекстерди (супрсистемаларды) сверхкомплексов (надсистем)**; түзүү үчүн негиз түзүүчү аймактык подсистемалардын комплекстүү өз ара көз карандылыгынын көрүнүшү катары түшүнүү сунушталган;

* Регионалдык коопсуздук комплекстеринин теориясына ылайык, биринчи жолу байланыштын аскердик, саясий, экономикалык, социалдык жана экологиялык аспектилери чектөө сунушталды;

* Борбордук Азия мамлекет башчыларынын консультациялык жолугушууларынын алкагында кабыл алынган чечимдердин экономикалык, социалдык жана экологиялык аспектилери жана бул жолугушууларда көрсөтүлгөн демилгелер консультативдик жолугушуулардын негизинде прото-интеграциялык күн тартибинин жана тиешелүү институттардын калыптанышы жөнүндө күбөлөндүрө тургандыгы негизделген;

* Борбордук Азия мамлекеттеринин башчыларынын консультативдик жолугушууларынын форматынын потенциалы жана Борбордук Азия менен Евразиялык интеграциянын байланыштыруунун механизми катары түзүлүп жаткан институттар системасы ачылды;

* Шанхай Кызматташтык Кюму эл аралык мамилелердин Борбордук Азия, Евразия (постсоветтик), Чыгыш Азия жана мүмкүн Түштүк Азия подсистемаларын байланыштыруучу региондор аралык супер комплекстин

(надсистеманын) институционалдык надстройкасы **сверхкомплекса (надсистемы) надстройки**, катары калыптануу мүмкүнчүлүгүнө ээ экендиги негизделген.

Изилдөөнүн практикалык мааниси анын жыйынтыктарын эл аралык мамилелердин Борбордук Азиялык жана Евразиялык чакан системаларындагы интеграциялык процесстердин өнүгүүсүн болжолдоодо, көп тараптуу форматтагы көп багыттуу интеграциялык процесстердин жана кызматташтык долбоорлорунун айкалышуу перспективаларын баалоодо, интеграциялык процесстерге жана негизги интеграциялык аянттардагы кыргыз дипломатиясынын аракеттерине карата Кыргызстандын саясатын пландоодо пайдалануу мүмкүнчүлүгү менен аныкталат. Диссертациянын материалдары “Саясат таануу”, “Эл аралык мамилелер”, “Жалпы тарых” багыттары боюнча окуган студенттер үчүн окуу-методикалык адабияттарды даярдоодо, Борбордук Азиядагы эл аралык мамилелер, Евразия экономикалык жана аскердик-саясий интеграция боюнча атайын окуу курстарын иштеп чыгууда колдонулушу мүмкүн.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. Интеграциялык процесстердин айкалышуу проблемасы илимий адабияттарда жана эксперттик-аналитикалык иштерде теориялык-методологиялык жана концептуалдык жактан начар иштелип чыккандыгы менен айырмаланат. Эл аралык мамилелердин глобалдык системасынын курамдык бөлүгү катары регионалдык жуурулушуу жараяндардын жана регионалдык чакан талдоо теориялык мамилелердин ортосунда онтологиялык жана методологиялык ажырым пайда болгон. Регионалдык интеграциянын классикалык теориялары автономдуу өнүгүп жаткан интеграциялык процесстердин айкалышуу кубулуштарын түшүндүрүү маселесин чечпейт, буга чейин иштеп жаткан интеграциялык бирикмелерге жаңы бирдиктердин тартылышына гана жол берет.

2. Региондук интеграциялык процесстердин айкалышуусу сапаттык жаңы абалды – эл аралык мамилелердин региондук подсистемаларынын ортосундагы комплекстүү өз ара көз карандылыкты калыптандыруу болуп саналат, ал эл аралык мамилелердин региондор аралык жогорку системаларынын (ашыкча комплекстеринин) **надсистем (сверхкомплексов)** калыптанышында көрүнөт. Байланыштын өбөлгөлөрү өз ара көз карандылыкта, өз ара таасир этүүдө жана географиялык жана функционалдык өз ара кесилишкен интеграциялык процесстердин жана көп тараптуу кызматташтыктын форматтарынын өз ара аракеттенүүсүндө турат. Байланыш процесстери чекиттер, сфералар жана байланыш мейкиндиктери түрүндө ишке ашырылышы мүмкүн. Байланыштын аскердик, саясий,

экономикалык, социалдык жана экологиялык аспектилери айырмаланып турат.

3. Айкалыштыруу процесстеринин булактары болуп эл аралык режимдерди түзүү; функциялык жана географиялык ашып - толуп кетүү (перелив); жалпы максат коюуну түзүүчү өкмөттөр аралык сүйлөшүүлөр, институттук-укуктук алкактар, убактылуу горизонттор; региондук подсистемалардын кошулган жеринде турган жана ар кандай подсистемалар менен түзүлгөн товардык, маалыматтык, адам агымдарын бириктирүүчү “байланыштыруучу элементтер” - мамлекеттердин аракеттери; эл аралык кызматташтыктын жаңы түзүмдөрүн түзүүгө саясий эркти көрсөткөн региондук подсистемалардын уюл-мамлекеттеринин аракеттери; региондук интеграция институттарынын иш-аракеттери.

4. Борбордук Азия мамлекет башчыларынын консультативдик жолугушууларынын алкагында кабыл алынган чечимдердин экономикалык, социалдык жана экологиялык аспектилери, бул жолугушууларда көрсөтүлгөн демилгелер консультативдик жолугушуулардын негизинде прото-интеграциялык күн тартибинин жана тиешелүү институттардын калыптангандыгын күбөлөндүрөт. Борбордук Азия мамлекеттеринин башчыларынын консультативдик жолугушуулары жана институттардын калыптанып жаткан системасы Борбордук Азия жана Евразия интеграциясынын айкалышуу механизмдеринин бири болуу мүмкүнчүлүгүнө ээ.

5. Бардык тышкы акторлордун ичинен АКШ Борбордук Азиядагы интеграциялык процесстерди евразиялык интеграциялык процесстерден обочолонтууга багытталган саясатты жүргүзөт. Евробиримдиктин алгач нюанстуу саясаты да ошол эле позицияга жакындайт.

6. Ири Евразияда интеграциялык процесстерди айкалыштыруу перспективалары үчүн негизги факторлордун бири болуп Кытай саясатынын эволюциясы саналат, ал “Бир алкак – бир жол” демилгесин жүзөгө ашыруу менен, негизинен, эки тараптуу макулдашуулардын негизинде жүзөгө ашырылуучу долбоорлордун жыйындысы катары, өзүнүн аймактык саясатында ЕАЭБ жана ЖККУ факторлорун эске алууга этият даярдыгын көрсөтөт.

7. ЕАЭБ, анын иштешиндеги олуттуу кыйынчылыктарга карабастан, постсоветтик мейкиндикте экономикалык интеграциянын негизги жана эң натыйжалуу форматы болуп калды. Анын алкагында Казакстан менен Кыргызстан Өзбекстан менен Тажикстанга караганда Орусия менен экономикалык жактан кыйла тыгыз интеграцияланат, бул эл

аралык мамилелердин Борбордук азиялык подсистемасында чек салуунун экономикалык жолун түзөт.

8. Борбордук Азиялык интеграция менен ЕАЭБ алкагындагы интеграциянын ортосундагы айкалышуунун жарым-жартылай механизмдери Өзбекстан менен Тажикстанды камтыган КМШнын эркин соода аймагы жана ЕАЭБ өлкөлөрүн, ошондой эле Өзбекстанды жана Тажикстанды камтыган КМШнын алкагында кызмат көрсөтүүлөрдүн эркин соодасы жөнүндө макулдашуу аркылуу түзүлөт. ЕАЭБ менен “Бир алкак – бир жол” демилгесинин айкалышуусу азырынча практикалык тегиздикке өтө элек.

9. ЖККУнун алкагында жалпысынан Жамааттык коопсуздук системасы түзүлгөн, бирок анын натыйжалуулугу эл аралык мамилелердин Евразиялык подсистемасынын алкагында экономикалык жана социалдык интеграцияны өнүктүрүү үчүн жагымдуу чөйрөнү камсыз кылган аскердик-саясий шарттарды түзүү маселесин чечүү үчүн жетишсиз. ЖККУга мүчө өлкөлөрдүн тышкы саясатын координациялоонун таасирдүү механизмин түзүү жана аскердик-саясий жана экономикалык интеграциянын ортосунда түзүлгөн ажырымды жоюуга киришүү менен ЖККУнун жана ЕАЭБдин ишин координациялоо механизмин иштеп чыгуу зарыл.

10. ШКУ Орусиянын, КЭРдин жана Индиянын региондогу кызыкчылыктарын макулдашуу механизми аркылуу Уюмдун алкагында аракеттенген Борбордук Азия менен Евразиядагы интеграциялык процесстерди айкалыштыруунун олуттуу потенциалына ээ. ШКУ ЕАЭБ, БАБЖ, Борбордук Азия мамлекет башчыларынын, экономикалык кызматташтык уюмунун консультативдик жолугушууларын камсыздоо потенциалына ээ болгон кол чатыр түзүмү болуп саналат. ШКУнун эл аралык мамилелердин Борбордук Азия, Евразия, Чыгыш Азия жана мүмкүн Түштүк Азия подсистемаларын байланыштыруучу региондор аралык супер комплекстин (надсистеманын) **сверхкомплекса** (**надсистемы**) институционалдык надстройкасы катары калыптануу мүмкүнчүлүгү бар.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Диссертацияда берилген бардык жоболор, тыянактар жана сунуштар изденүүчү тарабынан өз алдынча алынган.

Диссертациянын жыйынтыктарын апробациялоо. .

Бул илимий-изилдөөнү аткарууга 25 жылдан ашык убакыт арналган. Изилдөөлөр Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлигинин тапшырыгы боюнча төмөнкү мамлекеттик долбоорлорду ишке ашыруунун алкагында жүргүзүлдү:

- “Кыргыз Республикасынын чектеш өлкөлөр менен өз ара аракеттенүүсүнүн актуалдуу маселелери” (2021);

- “Афганистандагы кырдаалды эске алуу менен жана КР дүйнөлүк державалар менен өз ара мамилелеринин контекстинде КР Улуттук коопсуздугуна коркунучтар” (2022-ж.).

Изилдөөнүн айрым жыйынтыктары 40тан ашык эл аралык конференциялардын жана эксперттик аянтчалардын жүрүшүндө сыноодон өткөрүлдү.

Жыйынтыктар сунушталган докторлук диссертациянын негизин түздү жана монографияда, окуу китептеринде, окуу-методикалык колдонмолордо жана 50дөн ашык илимий макалаларда чагылдырылды.

Диссертациянын жыйынтыктарын басылмаларда чагылдыруунун толуктугу.

Web of Science индекстелген журналдарда 2 макала, *Scopus* 1 макала, РИНЦте 11 макала, ошондой эле башка басылмаларда 40тан ашык илимий макала жарыяланган. Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктары “Борбордук Азиядагы интеграциялык процесстердин негизги тенденциялары жана багыттары” монографиясынын негизин түздү (Бишкек, 2007-ж.).

Изилдөөнүн жыйынтыктары Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлигинин К. Дикамбаев атындагы Дипломатиялык академиясынын Эл аралык мамилелер жана укук кафедрасынын кеңейтилген отурумунда талкууланды. Материалдар изденүүчүлөр тарабынан “Кыргыз Республикасынын тышкы саясий ишмердүүлүгүнүн хроникасы (1991-2002-жж.)” ЖОЖдор үчүн окуу-методикалык колдонмосун (Бишкек, 2003-ж.), “Дүйнөлүк саясаттын жана эл аралык мамилелердин теориялык-методологиялык проблемалары” методикалык колдонмосун (Бишкек, 2005-ж.), КР ББЖИМ грифи менен “Эл аралык мамилелердин теориясы” ЖОЖдор үчүн окуу китебин (Бишкек, 2011-ж.), “Заманбап чыр-чатактарды чечүүнүн теориясы жана практикасы” окуу-методикалык колдонмосун (Бишкек, 2017-ж.), КР ББЖИМ грифи менен “Заманбап эл аралык мамилелердин жана дүйнөлүк саясаттын актуалдуу маселелери” окуу колдонмосун (Бишкек, 2021-ж.) жазуу үчүн колдонулган.

Докторлук диссертациянын түзүмү жана көлөмү: Диссертация кириш сөздөн, он бир бөлүмдү камтыган төрт бөлүмдөн, корутундудан жана колдонулган булактардын тизмесинен турат. Диссертациянын жалпы көлөмү 256 баракты түзөт.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киргизүүдө Евразиялык мейкиндикте Борбордук Азия регионунун интеграциялык, прото-интеграциялык жана квази-интеграциялык форматтарынын жогорку концентрациясын түзүү контекстинде доктордук

диссертацияны изилдөө проблемасынын актуалдуулугу негизделген, бир жагынан Евразия экономикалык биримдигинде (ЕАЭБ), Жамааттык коопсуздук жөнүндө келишим уюмунда (ЖККУ), Көз карандысыз мамлекеттердин шериктештигинде (КМШ), Түрк мамлекеттер уюмунда (ТМУ), Шанхай кызматташтык уюмунун (ШКУ) форматындагы көп тараптуу кызматташууда интеграциялык процесстердин кесилишинде турат; экинчи жагынан – региондун мамлекет башчыларынын консультативдик жолугушуу механизминин алкагында өзүнүн прото-интеграциялык түзүмдөрүн түзөт. Ошол эле учурда Борбор Азия “Бир алкак, бир жол” (БАБЖ) кытай демилгесин ишке ашыруунун негизги аймактарынын бири болуп саналат. Изилдөөнүн проблематикасы Евразияда жана Борбордук Азия регионунда өнүгүп келе жаткан интеграциянын жана көп тараптуу кызматташтыктын бардык форматтарына активдүү катышкан Кыргызстан үчүн өзгөчө актуалдуу. 2018-2040 – жылдары Кыргызстанды өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясы ЕАЭБ алкагында интеграцияны тереңдетүү жана ЕАЭБ жана БАБЖ долбоорлорун айкалыштыруу өбөлгөлөрүнөн келип чыгат.

Диссертациянын темасынын илимий багыттар жана изилдөөлөр менен байланышы аныкталды; изилдөөнүн максаты жана милдеттери коюлду; изилдөөнүн илимий жаңылыгы негизделди; алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси аныкталды; коргоого алып чыгуучу негизги жоболор көрсөтүлдү; изденүүчүнүн жеке салымы көрсөтүлдү; диссертациянын жыйынтыктарынын апробациясы көрсөтүлдү; диссертациянын жыйынтыктарынын илимий басылмаларда толук чагылдырылышы аныкталды, ошондой эле диссертациянын түзүмү көрсөтүлдү. Диссертациялык иштин биринчи, экинчи жана үчүнчү бөлүмдөрү үч бөлүмдөн турат, Төртүнчү бөлүм – эки бөлүмдөн, авторефераттын презентациясы ушул логикалык алкакка ылайык жүргүзүлөт.

Биринчи бапта “Изилдөөнүн теориялык жана методологиялык негиздери” адабият сын кароонун негизинде саясий илимдеги изилдөө көйгөйүнүн изилдөө даражасын талдоого алынган; изилдөө объектиси жана предмети аныкталган; изилдөө түшүнүгү жана методологиясы ачып жана конкреттүү методдорун колдонуу негиздүү болуп саналат.

Жүргүзүлгөн сереп Евразиялык жана Борбордук Азиялык интеграциянын айкалышуу көйгөйлөрүн изилдөөдө олуттуу теориялык жана фактологиялык лакундарды аныктады. Биринчиден, “байланыш” түшүнүгүнүн мааниси такталбаган бойдон калууда. Бул так эместик көбүнчө аймактык интеграциялык процесстерди талдоого жана эл аралык мамилелердин глобалдык системасынын курамдык бөлүгү катары аймактык подсистемаларды талдоого концептуалдык мамилелердин ортосундагы

теориялык ажырымдын натыйжасы болуп саналат. Регионалдык интеграциянын негизги теориялары, анын ичинде федералисттик, функционалисттик, трансакционалисттик, неофункционалисттик, либералдык өкмөттөр аралык мамилелер, А.Ачария концепциясы, авторитардык интеграция концепциясы каралган. Теориялардын бири да ар кайсы аймактарда болуп жаткан интеграциялык процесстердин өз ара аракеттенүүсүнүн же өз ара таасир этүүсүнүн параметрлерин тактабайт. Регионалдык подсистемалардын теориялары, баарынан мурда Б. Бьюзен жана О. Вэверанын регионалдык коопсуздук комплекстеринин кеңири теориясы ар кандай регионалдык подсистемаларды камтыган супер комплекстерди сверхкомплексов түзүү мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарбайт, бирок бул көйгөйдү толук иштеп чыгууну сунуш кылбайт жана бул процесстерди интеграциялык процесстер менен байланыштырбайт. Андан тышкары, эгерде регионалдык подсистемалардын өздөрү объективдүү бар болсо, бул подсистемалардын элементтеринин ортосунда объективдүү болгон өз ара көз карандылыкты чагылдырса, анда Бьюзен жана Вэвер теориясы боюнча супер комплекстер улуу державалардын түздөн-түз таасири астында түзүлөт, башкача айтканда, алар таң калыштуу түрдө аймактык подсистемалардан келип чыккан, башка онтологиялык негиздерге ээ.

Көйгөйдү изилдөө даражасын талдоо эл аралык жана регионалдык чөйрөнүн тез трансформациясы менен олуттуу байланышкан фактылык кемчиликтерди да аныктады. Региондогу өлкөлөрдүн көп тараптуу кызматташтыгына олуттуу түрткү берген Борбордук Азия мамлекеттеринин башчыларынын консультативдик жолугушууларынын механизми, түрк мамлекеттеринин уюмунун алкагындагы интеграциялык тенденциялар начар изилденген. Евразия жана Борбордук Азия мейкиндиктериндеги интеграциялык процесстер үчүн украин жаңжалынын ортодогу кесепеттерин талдоо зарылдыгы бышып жетилди.

Изилдөө объектиси постсоветтик жана Евразиялык мейкиндикте, ошондой эле Борбордук Азия регионунун алкагында өтүүчү интеграциялык процесстердин жыйындысы катары аныкталат. Ошол эле учурда тар мааниде “Евразия мейкиндиги” термини “Постсоветтик мейкиндик” термининин синоними катары, ал эми биздин ишибизде кеңири басымдуулук кылган мааниде – так географиялык контуру жок, бирок баарыдан мурда ЕАЭБ жана ШКУга таянган долбоордун “Чоң Евразиялык өнөктөштүк” мейкиндиги катары түшүнүлөт.

Географиялык жана функционалдык жактан бири-бири менен кесилишкен интеграциялык процесстердин жана көп тараптуу кызматташтыктын форматтарынын ортосундагы өз ара байланыш жана өз

ара аракеттенүү көйгөйү “байланыш” проблематикасы катары аныкталат. Биздин изилдөө “байланыш” макулдашылган өнүгүү, инфраструктуралык өз ара байланышты камсыз кылуу жана соода тоскоолдуктарын кыскартуу катары жөнөкөйлөтүлгөн түшүнүктөн алыстайт – илимий, эксперттик жана саясий дискурстарда жаңы терминди колдонууну талап кылбайт. “Байланыш” региондук подсистемалардын комплекстүү өз ара көз карандылыгынын көрүнүшү катары түшүнүлөт, ал региондор аралык супер комплекстерди сверхкомплексов түзүү үчүн негиз түзөт, алардын теориялык деңгээлде жашоо мүмкүнчүлүгү региондук коопсуздук комплекстеринин теориясы менен негизделген. Бул теория менен бөлүнгөн коопсуздук секторлоруна ылайык, биздин изилдөө байланыштын аскердик, саясий, экономикалык, социалдык жана экологиялык аспектилерин айырмалайт. Демек, изилдөөнүн предмети болуп эл аралык мамилелердин Борбордук Азиялык подсистемасында болуп жаткан интеграциялык процесстердин жана Евразия мейкиндигинде жана анын курамдык бөлүгүндө - постсоветтик подсистемада өтүп жаткан интеграциялык процесстердин өз ара аракеттенүүсүнүн, өз ара таасиринин жана өз ара көз карандылыгынын аталган аспектилери саналат.

Биздин изилдөөнүн предмети Борбордук Азиялык интеграцияны, ЕврАзЭБ жана ЕАЭБ алкагында постсоветтик экономикалык интеграцияны, ЖККУ алкагында аскердик-саясий интеграцияны жана ШКУ алкагында интеграция элементтери менен көп тараптуу кызматташууну ырааттуу изилдөөнү шарттайт. Сырткы бириктирүүчү таасирди проекциялоо үчүн адекваттуу потенциалды иштетпеген башка интеграциялык жана прото-интеграциялык форматтар ушул изилдөөнүн алкагынан тышкары калат. Изилдөө предмети интеграциялык долбоор болуп саналбаган жана баарыдан мурда КЭР менен БАБЖ катышуучуларынын “донор – реципиент” схемасы боюнча эки тараптуу өз ара аракеттенүүсү аркылуу ишке ашырылып жаткан БАБЖ кытай демилгесин ишке ашыруу проблематикасына сүнгүүнү да камтыбайт.

Изилдөөнүн теориялык-методологиялык негизи эл аралык мамилелерди (регионалдык коопсуздук комплекстеринин теориясы менен берилген), регионалдык интеграция теорияларын (либералдык өкмөттөр аралык мамиле жана неофункционализм) жана эл аралык режимдер теориясын изилдөөгө системалуу мамиленин синтези болуп саналат. Жалпы илимий изилдөө методдору анализ жана синтез, индукция жана дедукция, аналогия жана салыштыруу, логикалык-интуитивдик ыкма, моделдөө, нормативдик гипотеза чыгаруу ыкмасы, системалык анализ. Жеке илимий методдор тышкы инструменталдык байкоо жүргүзүү, саясий-сыпаттоо

ыкмасы, “кейс стадиз” методикасы, кросс-убактылуу асинхрондук салыштыруу, ивент-талдоо, сахналаштыруу методу, критикалык дискурс-талдоо, интент-талдоо, тарыхый илимдин айрым методдору менен берилген.

Региондук интеграциялык процесстердин айкалышуусу сапаттык жаңы абалды – эл аралык мамилелердин региондук подсистемаларынын ортосундагы комплекстүү өз ара көз карандылыкты калыптандыруу катары аныкталат, ал региондор аралык жогорку системалардын (ашыкча комплекстердин) **надсистем (сверхкомплексов)** калыптанышында көрүнөт. Бул калыптануунун белгилери: жалпы социалдык курулуштун калыптанышы, анда жарандык эмес жүрүм-турум басымдуулук кылат жана мамлекеттер аралык мамилелерде аскердик күч менен саясий мажбурлоонун ролу төмөндөйт; супрестеманын жалпы тышкы чек арасы жөнүндө түшүнүктү түзүү жана жалпы тышкы чек араны секьюритизациялоо; регионалдык подсистемалардын уюлдарынын супрестеманын масштабында экономикалык жана социалдык таасирди долбоорлоо мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү, уюмдун өкмөттөр аралык принцибин улуттар аралык башкаруу элементтери менен айкалыштырган региондор аралык институционалдык надстройканы түзүү.

Регионалдык интеграциялык процесстердин айкалышынын өбөлгөлөрү болуп төмөнкүлөр саналат.:

-глобализациялык чакырыктардын жалпылыгына, коопсуздук, социалдык-экономикалык өнүгүү, экология чөйрөсүндөгү чакырыктарга, региондук подсистемаларды түзүүнүн тарыхый, социалдык-маданий, саясий-укуктук, социалдык-психологиялык өбөлгөлөрүнүн окшоштугуна байланыштуу алардын өз ара көз карандылыгы;

- алардын өз ара таасири, бир региондо болуп жаткан процесстердин индукциясы, чектеш региондордогу жооп импульстары жана саясий, ишкер, маданий элиталардын коммуникациялары аркылуу тиешелүү дискурсивдик практикалардын жайылышы;

- кабыл алынган чечимдерди жана чараларды макулдашууда, эл аралык мамилелер системасынын глобалдык деңгээлинде болуп жаткан өзгөрүүлөргө жоопторду координациялоодо, айрым чөйрөлөрдө биргелешкен демилгелерди көрсөтүүдө жана жүзөгө ашырууда алардын өз ара аракеттенүүсү.

Конъюгация процесстери чекиттер, сфералар жана байланыш мейкиндиктери түрүндө ишке ашырылышы мүмкүн. Байланыштын аскердик, саясий, экономикалык, социалдык жана экологиялык аспектилери айырмаланып турат.

Айкалыштыруу процесстеринин булактары болуп эл аралык режимдерди түзүү; функциялык жана географиялык ашып кетүү; жалпы максат коюуну түзүүчү өкмөттөр аралык сүйлөшүүлөр, институттук-укуктук алкактар, убактылуу горизонттор; региондук подсистемалардын кошулган жеринде турган жана ар кандай подсистемалар менен түзүлгөн товардык, маалыматтык, адам агымдарын бириктирүүчү “байланыштыруучу элементтер” - мамлекеттердин аракеттери; эл аралык кызматташтыктын жаңы түзүмдөрүн түзүүгө саясий эркти көрсөткөн региондук подсистемалардын уюл-мамлекеттеринин аракеттери; региондук интеграция институттарынын иш-аракеттери болушу мүмкүн.

Экинчи бапта **“Борбордук Азия регионундагы интеграциялык процесстердин тенденцияларын аныктоо”** Борбордук Азиянын эл аралык регионалдаштыруу проблематикасы коюлган; Борбордук Азиядагы интеграциялык процесстердин, анын ичинде америкалык, кытайлык, европалык (ЕС), түркиялык, Ирандык геосаясий векторлору белгиленген; Борбордук Азия мамлекеттеринин интеграциялык процесстерге карата улуттук стратегияларынын негизги элементтери, анын ичинде Борбордук Азия мамлекеттеринин башчыларынын консультациялык жолугушууларынын форматынын контекстинде талданган.

Евразиядагы интеграциялык процесстер борборго айлануучу векторго ээ болушу үчүн эгемендик жана бири-биринин ички иштерине кийлигишпөө принциптерин кармануу менен, биринчиден, Интеграция жолу боюнча ар тараптуу жана ар түрдүү форматтагы кыймылды улантуу зарыл. Экинчиден, Борбордук Азия мамлекеттеринин максаттарын, милдеттерин жана кызыкчылыктарын өнүгүүнүн глобалдуу тенденцияларына салыштыруу керек. Үчүнчүдөн, ушул эле тенденцияларга Евразиянын аймактык эл аралык уюмдары дал келиши керек. Төртүнчүдөн, регионалдык долбоорлорду ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн региондогу өлкөлөрдүн экономикалык өнүгүү деңгээлдериндеги айырмачылыктарды, интеграциялык иш-чараларга даярдык деңгээлин эске алуу зарыл.

Көрүнүп тургандай, Борбордук Азия регионундагы интеграциялык саясат улуттук мамлекетти регионалдык жалпылыкка таркатуу багытында мажбурланбашы керек. Эреже катары, муну саясий жана экономикалык элиталар этияттык менен жана азаптуу кабыл алышат. Эл аралык мамилелердин субъектилери катары улуттук мамлекеттердин сакталышы регионалдык системанын туруктуулугунун негизги факторлорунун бири болуп саналат. Аталган шарттарды сактоо гана Борбордук Азия өлкөлөрүнүн өнүгүү деңгээлин теңдөө маселесин чечүүгө салым кошо алат, бул алардын өзүн-өзү камсыздоого жетишүүсүнө өбөлгө түзөт.

Борбордук Азиялык интеграциянын геосаясий векторлоруна жүргүзүлгөн талдоо көрсөткөндөй, АКШнын саясаты кыйла даражада Борбордук Азиядагы интеграциялык процесстерди обочолонтууга багытталган, аларды Вашингтондо биринчи кезекте региондо Орусия менен Кытайдын таасирине каршы турган орто жана чакан өлкөлөрдүн коалициясын, Евразиялык интеграциялык процесстерден түзүүнү түшүнүшөт. Европа Биримдигинин башында кыйла нюанстуу саясаты дагы ушундай позицияга жакындап келе жатат. Түркия өзүнүн интеграциялык схемасын түзүү боюнча ишти аягына чыга элек бойдон алып барат. Экономикалык кызматташтык уюмунун ченемдик-укуктук базасы менен Борбордук Азия мамлекеттери менен байланышкан жана ЕАЭБ менен сооданы либералдаштырууга Кошулган Иран эң көп деңгээлде Евразиялык жана Борбордук Азиялык интеграция процесстеринин айкалышына көмөк көрсөтүүгө даяр. Айкалыштыруу перспективалары үчүн негизги фактор болуп Кытайдын позициясы саналат, ал НКББП демилгесин негизинен эки тараптуу макулдашуулардын негизинде жүзөгө ашырылуучу долбоорлордун жыйындысы катары жүзөгө ашыруу менен өзүнүн аймактык саясатында ЕАЭБ жана ЖККУ факторлорун эске алууга азырынча этият даярдыгын көрсөтөт.

Стратегиялык деңгээлде 2022-2023-жылдары Борбордук Азия мамлекеттеринин башчыларынын консультативдик жолугушууларынын механизмдин ишин активдештирүү Украина жаңжалында региондун мамлекеттеринин бейтарап позициясын биргелешип коргоо үчүн Борбордук Азия өлкөлөрүнүн альянс түзүү аракети болуп саналат. Алдыга коюлган демилгелердин жана кабыл алынган чечимдердин экономикалык, социалдык жана экологиялык аспектилери прото-интеграциялык күн тартибинин жана тиешелүү институттардын калыптанышы жөнүндө күбөлөндүрөт. Консультативдик жолугушуулардын форматы жана институттардын калыптанып жаткан системасы Борбордук азиялык жана Евразиялык интеграциянын айкалышуу механизми болуу потенциалына ээ.

“Евразия экономикалык бирлиги жана Жамааттык коопсуздук жөнүндө Келишим Уюму евразиялык интеграциянын форматтары катары” аталышындагы үчүнчү бапта Евразия экономикалык интеграциясын өнүктүрүү көйгөйлөрү каралып, ЖККУнун алкагында жамааттык коопсуздук системасынын эволюциясынын этаптары бөлүнүп, ЖККУнун ишин оптималдаштыруунун негизги багыттары аныкталган.

ЕАЭБ, анын иштешиндеги олуттуу кыйынчылыктарга карабастан, постсоветтик мейкиндикте экономикалык интеграциянын негизги жана эң натыйжалуу форматы болуп калды. Анын алкагында Казакстан менен

Кыргызстан Өзбекстан менен Тажикстанга караганда Орусия менен экономикалык жактан кыйла тыгыз интеграцияланат, бул эл аралык мамилелердин Борбордук Азиялык подсистемасында ажырашуунун экономикалык линиясын түзөт. Өзбекстан менен Тажикстандын ЕАЭБге кирүүсү 2022-2023-жылдары түзүлгөн геостратегиялык шарттарда күмөн. Ошого карабастан, Борбордук Азиялык интеграция менен ЕАЭБ алкагындагы интеграциянын ортосундагы айкалышуунун жарым-жартылай механизмдери Өзбекстан менен Тажикстанды камтыган КМШнын эркин соода аймагы жана ЕАЭБ өлкөлөрүн, ошондой эле Ташкент менен Дүйшөнбүнү камтыган КМШнын алкагындагы кызмат көрсөтүүлөрдүн эркин соодасы жөнүндө макулдашуу аркылуу түзүлөт.

ЕАЭБ менен БАБЖ демилгесинин айкалышуусу азырынча кагаз жүзүндө калууда, муну 2023-жылы гана ЕАЭБ менен КЭРдин иш-аракеттер планында биригүүнүн перспективалары жана тышкы соода саясаты жөнүндө диалогду ишке киргизүү тууралуу илимий изилдөө жүргүзүү жөнүндө пункттар пайда болгондугу далилдеп турат. Компетенциясына гуманитардык чөйрөдөгү интеграция кирген жана анын алкагында тиешелүү кеңештер болгон Евразиялык экономикалык коомчулуктун жоюлушу менен интеграциянын социалдык аспектилерин камсыз кылуу механизмдеринин жетишсиздиги байкалды, анткени ЕАЭБ билим берүү, саламаттыкты сактоо, маданият жана жаштар саясаты чөйрөлөрүндө компетенцияларга ээ болгон жок. ЕАЭБде Борбордук Азия мамлекеттери үчүн чоң мааниге ээ болгон ишмердүүлүктүн экологиялык өлчөмү дээрлик жок.

ЖККУ жыйырма жылдык ишмердүүлүгүндө бир катар маанилүү функционалдык багыттар боюнча олуттуу прогреске жетишти. Бирок, тышкы саясий ишти координациялоонун төмөн деңгээли уюмдун негизги көйгөйү болуп калды. Функционалдык-техникалык прогресстин логикасында ЖККУну өнүктүрүү саясий мүнөздөгү принципалдуу чечимдерди кабыл алуу менен толуктоону талап кылат. ЖККУнун ишин оптималдаштыруу маселесин чечүү эл аралык мамилелердин Евразиялык чакан системасында аскердик-саясий интеграциянын туруктуу контурун түзүү үчүн зарыл, ал экономикалык жана социалдык интеграция үчүн коопсуз чөйрөнү түзөт.

ЖККУнун ишинин эволюциясы, азыркы абалы жана келечеги жөнүндө айтылгандарды жыйынтыктап, изденүүчү аны өнүктүрүү боюнча бир катар сунуштарды иштеп чыгат. Биринчи кезекте ЖККУнун аскердик курамын өркүндөтүү, аскердик инфраструктураны, аскердик-техникалык жана аскердик-экономикалык кызматташтыкты өнүктүрүү, персоналды жалпы негизде окутуу жана даярдоо зарыл. Аскердик-саясий тармактагы ЖККУнун жогорку жана башка органдарынын чечимдерин ырааттуу аткаруу менен

ЖККУнун колдонуудагы механизмдеринин ишинин натыйжалуулугун жогорулатууга карата чараларды көрүү, концептуалдык-документалдык базаны азыркы реалдуулукка шайкеш келтирүү керек. Мүчө өлкөлөрдүн тышкы саясатын координациялоонун иштиктүү механизмин түзүү зарыл. аскердик-саясий жана экономикалык интеграциянын ортосунда түзүлгөн ажырымды жоюуга киришүү менен ЖККУнун жана ЕАЭБдин ишмердүүлүгүн координациялоо механизмин түзүү да маанилүү.

“Борбордук Азиядагы Шанхай кызматташтык уюмунун орду жана ролу” деген төртүнчү баптагы Евразиядагы туруктуулуктун жана өнүгүүнүн куралы катары ШКУнун генезиси жана эволюциясы реконструкцияланат жана 2000-жылдардын экинчи жарымында 2020-жылдардын башында ишке ашырылган ШКУ геосаясий жана геэкономикалык кеңейүү жана диверсификация процесси талданат.

ШКУнун калыптанышы, биринчи кезекте, Россия менен КЭРдин Борбордук Азиядагы коопсуздукту жана туруктуулукту камсыз кылуудагы кызыкчылыктарынын дал келүүсүн чагылдырганы көрсөтүлгөн. Уюмдун өзөгү эл аралык режим – мурдагы советтик-кытай чек арасынын аймагындагы аскердик активдүүлүктүн төмөндөтүлгөн режими болгон. ШКУ интеграциялык бирикме катары түзүлгөн эмес, бирок анын функционалына интеграциялык потенциал объективдүү түрдө киргизилген: алсак, товарлардын, кызмат көрсөтүүлөрдүн, капиталдардын жана технологиялардын эркин жүрүүсүнө акырындык менен өтүү жана тышкы соода чөйрөсүндө улуттук мыйзамдарды шайкеш келтирүү каралган.

Издөнүүчү ШКУ Орусиянын, КЭРдин жана Индиянын региондогу кызыкчылыктарын Макулдашуу уюмдун алкагында аракеттенген механизми аркылуу Борбордук Азия менен Евразиядагы интеграциялык процесстерди айкалыштыруунун олуттуу потенциалына ээ экенин негиздейт. ШКУ улуу державалардын, ошондой эле орто жана чакан өлкөлөрдүн ортосундагы мамилелерде стимулдарды жоюунун олуттуу тажрыйбасына жана механизмдерине ээ. Дал ушул ШКУ ЕАЭБ, БАБЖ, Борбордук Азия мамлекеттеринин башчыларынын консультативдик жолугушууларынын, Түштүк Азия регионалдык кызматташуу Ассоциациясынын (СААРК), ЭКУ, ШКУ өз ара иштешүүсүн камсыздоо потенциалына ээ болгон кол чатыр түзүмү болуп саналат. ШКУ ошондой эле мамлекеттер аралык карама-каршылыктар минималдуу болгон (транспорттук ташуулар, бажы жол-жоболорун жөнөкөйлөтүү) чөйрөлөрдө функционалдык өз ара аракеттенүүнү жөнгө салуу потенциалына ээ. 2022-2023-жылдары байкалган ШКУнун ЕАЭБдин ишмердүүлүк чөйрөсүнө начар жазылган экологиялык проблемага кайрылуусу жана БАБЖ демилгеси өзүнө көңүл бурат. Келечекте ШКУнун

эл аралык мамилелердин Борбордук Азия, Евразия, Чыгыш Азия жана мүмкүн Түштүк Азия подсистемаларын байланыштыруучу региондор аралык супкомплексдин институционалдык надстройкасы катары калыптануу мүмкүнчүлүгү жогору.

Диссертациянын корутундусунда баптардын жана бөлүмдөрдүн бардык жыйынтыктарын жалпылайт.

КОРУТУНДУ

Интеграциялык процесстер Евразиялык (постсоветтик) мейкиндикте да, ошондой эле Борбордук Азия регионунун алкагында да ар кандай ылдамдыкта жана интенсивдүүлүктө өтүп жатат. Евразиялык (постсоветтик) мейкиндик эл аралык мамилелердин регионалдык подсистемасы болуп саналат, анын алкагында ЕАЭБ алкактарында белгиленген интеграциялык суб-комплекс бөлүнүп турат. Борбордук Азия бир эле учурда калыптанып келе жаткан эл аралык мамилелердин автономиялуу региондук подсистемасы болуп саналып, көп жагынан постсоветтик мейкиндиктен обочолонуп, постсоветтик подсистеманын суб-комплексинин бир катар касиеттерин сактап келет. “Евразия мейкиндиги” терминин кеңейтүү маанисинде чоң Евразия мейкиндиги, Борбордук Азия, постсоветтик жана Чыгыш Азия подсистемаларын байланыштыруучу региондор аралык супер комплекс катары да түшүнсө болот. Белгиленген мейкиндиктердеги интеграциялык процесстердин өз ара аракеттенүүсү, өз ара аракеттенүүсү жана өз ара көз карандылыгы аскердик, саясий, экономикалык, социалдык жана экологиялык секторлордогу байланыш болуп саналган алардын проблематикасын алдын ала аныктайт.

Борбордук Азия регионундагы интеграциялык саясат улуттук мамлекетти регионалдык жалпылыкка таркатуу багытында мажбурланбашы керек. Эреже катары, муну саясий жана экономикалык элиталар этияттык менен жана азаптуу кабыл алышат. Эл аралык мамилелердин субъектиси катары улуттук мамлекеттердин сакталышы аймактык подсистеманын туруктуулугунун негизги фактору болуп саналат.

Улуу державалардын жана ири региондон тышкаркы державалардын геосаясий жана экономикалык катышуусу, бир жагынан, Борбордук Азия мамлекеттеринин бир катар экономикалык көйгөйлөрүн чечүүгө жардам берет. Экинчи жагынан, бул жалпысынан алардын интеграциясына өбөлгө түзбөйт. Тескерисинче, тышкы күчтөргө багыт алуу фрагментация процесстерин өбөлгөлөйт жана постсоветтик (Евразиялык) эл аралык мамилелер подсистемасында түзүмдүк өзгөрүүлөр үчүн шарттарды түзөт.

Жалпысынан, биздин изилдөө эл аралык мамилелердин Борбордук Азиялык жана Евразиялык чакан системаларындагы интеграциялык процесстердин айкалышынын төмөнкү багыттары жөнүндө тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет:

- аскердик-саясий чөйрөдө-Борбордук Азия мамлекеттеринин башчыларынын консультативдик жолугушууларынын форматындагы коопсуздуктун жаңы чакырыктарына каршы аракеттенүү жана аскердик коопсуздук чөйрөсүндө өз ара аракеттенүү механизмдерин өнүктүрүү, бул

механизмдер менен ЖККУнун, КМШнын Антитеррордук борборунун жана ШКУнун региондук антитеррордук түзүмүнүн ортосунда координациялоону жөнгө салуу, Евразия экономикалык комиссиясынын (ЕЭК) жана ЖККУ Катчылыгынын ортосунда консультациялардын механизмдин түзүү, ЖККУ катчылыгы менен ШКУнун Катчылыгынын ортосунда маалымат алмашуунун механизмдерин күчөтүү аркылуу. Интеграциялык процесстерди айкалыштыруунун бул багытынын зарыл шарты-ЖККУну оптималдаштыруу.

- экономикалык чөйрөдө-ЕЭКтин иши менен консультативдик жолугушуулардын алкагында түзүлгөн институттардын ишин координациялоо аркылуу, ЕАЭБ алкагында интеграциянын айкалышынын практикалык тегиздигине которуу жана БАБЖ демилгесин ишке ашыруу, КМШнын эркин соода аймагынын Өзбекстан менен Тажикстандын катышуусу жана КМШда түзүлгөн кызмат көрсөтүүлөрдүн эркин соода мейкиндиги, ЕЭК жана ЭКУ Катчылыгынын ортосунда консультациялардын механизмдин түзүү.

- социалдык чөйрөдө-гуманитардык чөйрөдө ыйгарым укуктарды берүү жана бул чөйрөдө ШКУ менен ЕАЭБ ортосунда өз ара аракеттенүүнү өнүктүрүү, ШКУ менен КМШнын, ШКУ жана ЭКУ, КМШ жана ОЭС, КМШ жана ТМУ, КМШ жана ТМУ, ШКУ жана ТМУ ортосунда билим берүү, илимий-техникалык, гуманитардык чөйрөлөрдө, саламаттык сактоо маселелеринде өз ара аракеттенүүнү өнүктүрүү, Борбордук Азия мамлекеттеринин башчыларынын консультативдик жолугушууларынын эгидасы астында түзүлгөн түзүмдөрдү буга өз ара аракеттенүүгө кошуу аркылуу. Келечекте көп тараптуу гуманитардык кызматташтыкка көмөк көрсөтүү чөйрөсүндө ыйгарым укуктары берилген, чоң Евразия масштабында иштеген эл аралык уюм түзүлүшү мүмкүн.

- экологиялык чөйрөдө – 2022-2023-жылдары билдирилген ШКУнун тиешелүү демилгелерин ишке ашыруу аркылуу ЕАЭБге айлана-чөйрөнү коргоо чөйрөсүндө ыйгарым укуктарды берүү. Келечекте Өзбекстан менен Тажикстандын тийиштүү өз ара аракеттешүүсүн камтуу үчүн КМШнын эгидасы астында жаратылышты коргоо режимдеринин сериясын түзүү жана тиешелүү макулдашууларды түзүү мүмкүн.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Мамлекеттик деңгээлдеги чечим кабыл алуучуларга сунуштар:

1. А) катышуучу өлкөлөрдүн тышкы саясатын координациялоонун туруктуу иштөөчү механизмдин түзүү аркылуу ЖККУнун ишин оптималдаштырууну жүргүзүү. Мында, 2022-2023-жж. геостратегиялык жагдайдын өзгөчө татаалдыгын эске алуу менен, ЖККУнун алкагында аскердик-саясий интеграция үчүн деструктивдүү потенциалды алып келүүчү катары Украина кризисинин проблематикасын убактылуу алып чыгуу зарыл; б) ЖККУнун тажик-афган чек арасын жайгаштыруу боюнча мамлекеттер аралык максаттуу программасын тез арада иштеп чыгуу жана ишке ашырууну баштоо; в) мүчө өлкөлөр үчүн аскер кадрларын даярдоо чөйрөсүндө кызматташтыкты кеңейтүү; г) Кабул Өкмөтү тарабынан Куш-Тепе каналын куруу маселеси боюнча, анын ичинде Орусия менен Өзбекстандын жана Казакстандын жана Өзбекстандын ортосундагы союздук мамилелер жөнүндө эки тараптуу келишимдердин аракетин эске алуу менен ЖККУ мамлекеттеринин консолидацияланган позициясын иштеп чыгуу.

2. БАБЖ демилгесине катышкан же формалдуу катышуусуз бул демилгени колдогон ЕАЭБ мамлекеттерине жана КМШнын эркин соода аймактарына ЕАЭБ менен БАБЖ айкалышуу проблемасы боюнча жалпы позицияны макулдашсын жана кытай тарапка КЭРдин жана ЕАЭБ өлкөлөрүнүн кызыкчылыктары эң чоң деңгээлде дал келген секторлордо (транспорт, логистика, бажылык тариздөөнү жөнөкөйлөтүү, санариптик соода, туризм) айкалыштыруу программасын макулдашууну сунуш кылсын.

3. КМШда кызмат көрсөтүүлөрдүн эркин соода мейкиндигин жана жалпы инвестициялык режимди түзүүнү тездетүү.

4. Өзбекстанды жана (же) Тажикстанды Бирликке СОЮЗ кошулбастан ЕАЭБдин жалпы электр энергетикалык рыногуна кошуу мүмкүнчүлүгүн карасын.

5. ШКУ Өнүктүрүү банкын жана өнүктүрүү фондун (атайын эсеп) түзүү жана ШКУ алкагында инвестицияларды колдоо жана өз ара коргоо жөнүндө макулдашуу түзүү боюнча ишти тездетүү.

6. ЕАЭБге билим берүү (Бирликтин жумушчу күчүнүн жалпы рыногун түзүү чөйрөсүндөгү компетенцияларынан келип чыккан), айлана-чөйрөнү коргоо, маданият жана саламаттыкты сактоо чөйрөсүндөгү компетенцияларды ыйгаруу.

7. ШКУнун ишмердигинин экологиялык өлчөмүн мүмкүн болушунча тезирээк конкреттүү мазмун менен толтурууга киришүү (ШКУнун экологиялык көйгөйлөрүнүн реестрин түзүү, тийиштүү иш-

аракеттер планын иштеп чыгуу, ШКУнун климаттык кеңешин түзүү, курчап турган чөйрөнү коргоо жөнүндө алкактык макулдашууну даярдоо).

8. Борбордук Азия мамлекеттеринин башчыларынын консультативдик жолугушууларынын механизминин негизинде көп тараптуу кызматташтыктын толук форматтуу региондук уюмун түзүү жөнүндө маселени иштеп чыгуу.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ:

1. Джоробекова А.Э. Азыркы Кыргызстандын көп тараптуу байланыштарынын маселелери [Текст] / А.Э.Джоробекова // Кыргызстан – биздин мекенибиз: илимий конференциянын материалдары / КГНУ. – Бишкек, 1997. - Б. 89-93
2. Джоробекова А.Э. Улуу Жибек Жолу жана эгемендүү Кыргызстандын дипломатиясынын калыптануу проблемалары [Текст] / А.Э.Джоробекова // Вестник КГНУ. – 2002. - № 2. -215-219-бб.
3. Джоробекова А.Э Кыргыз Республикасынын тышкы саясатын калыптандыруу жана иштетүү маселелери [Текст] / Джоробекова А.Э // КМУнун тарых жана Аймак таануу факультетинин эмгектери.Ж.Баласагын. – Бишкек. - 2002. - 10-чыгарылыш. Б. 41-46
4. Джоробекова А.Э. Кыргыз Республикасынын тышкы саясий ишмердигинин хроникасы (1991-2002-жж.) [Текст] / Джоробекова А.Э // уч. - метод. колдонмо. ЖОЖдор үчүн. – Бишкек. - 2003. – 12 п. л.
5. Джоробекова А.Э. дүйнөлүк саясаттын жана эл аралык мамилелердин теориялык-методологиялык проблемалары [Текст] / А. э. Жоробекова // метод. колдонмо / КРСУ. – Бишкек.- 2005. - 0,9 п. л.
6. Джоробекова А.Э. Евразиядагы Кытай фактору [Текст] / Джоробекова А.Э. // Вестник КНУ им.Ж.Баласагын. Коомдук жана гуманитардык илимдер. – Бишкек. - 2006. - № 1. -149-153-бб.
7. Джоробекова А.Э. Борбордук Азия мамлекеттеринин стратегиясынын негизги багыттары [Текст] / Джоробекова А.Э. // Вестник Ж.Баласагын атындагы КУУ Коомдук жана гуманитардык илимдер. – Бишкек. - 2006. - № 1. -166-170-бб.
8. Джоробекова А.Э. Борбордук Азия АКШ стратегиясында [Текст] / Джоробекова А.Э. // Известия ВУЗов. Бишкек ,2006.- № 1. Б.97-101.
9. Джоробекова А.Э. Евразияны региондоштуруунун баштапкы этабынын негизги тенденциялары [Текст] / Джоробекова А.Э. // Известия ВУЗов. – Бишкек. - 2006. - № 2. -118-122-бб.
10. Джоробекова А.Э. ЕБнын жана Борбордук Азиядагы таасир этүүчү аймактык күчтөрдүн тышкы саясатынын өзгөчөлүктөрү [Текст] / Джоробекова А.Э. // КР УИА Кыргызстандын тарыхынын маселелери. – Бишкек. - 2006. - № 3. -Б.90-94.
11. Джоробекова А.Э. ШКУнун тарыхый миссиясы жана ишмердүүлүгүнүн келечеги [Текст] / Джоробекова А.Э. // Известия ВУЗов. – Бишкек. - 2006. - № 5-6. -127-231-бб.

12. Джоробекова А.Э.. Евразияда туруктуулуктун жана өнүгүүнүн куралы катары ШКУнун ролун Жогорулатуунун жолдору [Текст] / Джоробекова А.Э. // Известия ВУЗов. – Бишкек. - 2006. - № 5-6. 213-217-бб.
13. Джоробекова А.Э.. Кыргызстандын Европа Союзунун өлкөлөрү менен өз ара мамилелери [Текст] / Джоробекова А.Э. // Евразия. ММУ.Бишкек - Москва. - 2006. -192-196-бб.
14. Джоробекова А.Э. Борбордук Азиядагы интеграциялык процесстердин негизги тенденциялары жана багыттары [Текст] / Джоробекова А.Э. // Монография – Бишкек. – 2007. - 8 п. л.
15. Жоробекова, а.Э. Борбордук Азиядагы интеграциялык жана дезинтеграциялык процесстердин негизги факторлору [Текст] / Джоробекова А.Э. // Вестник КНУ им. Ж.Баласагын. – Бишкек.- 2007. - №5. -135-139-бб.
16. Джоробекова А.Э. Интеграция регионунда коопсуз өнүгүү үчүн ЖККУнун мааниси жөнүндө маселеге [Текст] / Джоробекова А.Э. // евразиялык интеграция: экономика, укук, саясат.- Москва шаары. - 2007. – №1. -267-272-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-znachenii-odkb-dlya-bezopas-nogo-razvitiya-v-regione-integratsii>
17. Джоробекова А.Э. Борбордук Азиядагы интеграциялык процесстердин геосаясий векторлору [Текст] / Джоробекова А.Э. // Известия ВУЗов. – Бишкек. - 2007. - №1-2. -151-155-бб.
18. Джоробекова А.Э. Россиянын Борбордук Азиядагы стратегиялык кызыкчылыктары [Текст] / Джоробекова А.Э. // Вестник КНУ им.Ж.Баласагын. Социалдык-гуманитардык илимдер. – Бишкек. - 2007. - №1-2. -114-118-бб.
19. Джоробекова А.Э.. Борбордук Азия Кытай менен Россиянын стратегиялык кызыкчылыктарынын кесилишинде [Текст] / Джоробекова А.Э. // Кыргызстан тарыхынын маселелери. КР УИА. – Бишкек. - 2007. – № 4. - Б.79-83.
20. Джоробекова А.Э. Ааламдашуу шарттарында Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн калыптанышынын негизги аспектилері [Текст] / Джоробекова А.Э. // Евразиялык коомчулук: экономика, саясат, маданият. - Алматы. - 2007. -165-169-бб.
21. Джоробекова А.Э. Борбордук Азияда коопсуздуктун жамааттык системасын түзүү механизмдери (ЖККУ тарыхынын маселесине карата) [Текст] / Джоробекова А.Э. // КАСИТО. - Алматы.- 2007. -Б.96-100.
22. Джоробекова А.Э.. АКШнын Борбордук Азиядагы геостратегиялык кызыкчылыктары [Текст] / Джоробекова А.Э. // Вестник им. Казыну им. Аль-Фараби. - Алматы. - 2007. - № 4. -115-119-бб.

23. Джоробекова А.Э.. Борбордук Азия Кытайдын геосаясий кызыкчылыктарынын фокусунда [Текст] / Джоробекова А.Э. // Вестник КНУ им.Ж.Баласагына. – Бишкек. - 2008. - № 3. -Б.79-84.
24. Джоробекова А.Э. Борбордук Азиядагы Англо-орус-кытай атаандаштыгы (тарыхый аспект) [Текст] / Джоробекова А.Э. // Вестник КНУ им. Ж.Баласагына. – Бишкек. - 2008. - № 4. -140-144-бб.
25. Джоробекова А.Э. Борбордук Азиядагы интеграциялык процесстердин негизги факторлору [Текст] / Джоробекова А.Э. // Центральная Азия: глобалдашуу шарттарында өнүгүүнүн негизги багыттары жана перспективалары: материалдар международные. үйрөнүү. Кенди. / КНУ аларга.Ж.Баласагына. – Бишкек. - 2008. -111-115-бб.
26. Джоробекова А.Э. Борбордук Азиядагы аскердик-саясий интеграцияны институтташтыруу [Текст] / Джоробекова А.Э. // Вестник КНУ им.Ж.Баласагына. – Бишкек. - 2009. - № 5-6. -155-159-бб.
27. Джоробекова А.Э.. Шанхай Кызматташтык Уюмунун түзүлүшүнүн негизги этаптары [Текст] / Джоробекова А.Э. // Вестник КНУ им. Ж.Баласагына. – Бишкек. - 2009. - № 5-6. -Б. 160-164
28. Джоробекова А.Э.. Борбордук Азияда жамааттык коопсуздуктун регионалдык системасын түзүү: негизги теориялык мамилелер [Текст] / Джоробекова А.Э. // Известия вузов Кыргызстана. – Бишкек. - 2009. - №7. - 287-289-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=26156427>
29. Джоробекова А.Э.. Кытайдын Борбордук Азиядагы геосаясий кызыкчылыктары [Текст] / А. э. Жоробекова // Известия вузов Кыргызстана. – Бишкек. - 2011. - № 9. -211-213-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=27808880>
30. Джоробекова А.Э.. эл аралык мамилелер теориясы [Текст] / А. э. Жоробекова // КР ББИМ грифи бар ЖОЖдор үчүн окуу китеби. – Бишкек. - 2011. – 12 п. л.
31. Джоробекова А.Э.. Евразия мейкиндигиндеги аскердик-саясий интеграциянын генезиси [Текст] / А. э. Жоробекова // ИСИТО Жарчысы. – Бишкек. - 2012. -82-86-бб.
32. Джоробекова А.Э.. Борбордук Азиядагы коопсуздук проблемаларынын маселесине карата [Текст] / А. э. Жоробекова // Известия вузов Кыргызстана.– Бишкек. - 2012. - №6. - 230-232-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <http://science-journal.kg/media/Papers/ivk/2012/6/ivk-2012-N6-230-232.pdf> -
33. Джоробекова А.Э.. АКШ стратегиясындагы азыркы Евразия [Текст] / А. э. Жоробекова // издөө. - Алматы. - 2012. - №4 (1). 212-217-бб.

34. Джоробекова А.Э.. Борбордук Азиядагы суу чыр-чатактары жана эл аралык тажрыйба [Текст] / А. э. Жоробекова // издөө. - Алматы. - 2012. - №4 (3). -114-120-бб.

35. Джоробекова А.Э.. Улуу Британиянын Борбордук Азиядагы кызыкчылыктары [Текст] / А. э. Жоробекова // материалы ресуб. илимий-прак. Кенди. окумуштуу-тарыхчы С.А. Аттокуровдун 80 жылдыгына арналган / КНУ им.Ж.Баласагын. – Бишкек. - 2013. -Б.72-77.

36. Джоробекова А.Э.. Кыргыз Республикасынын бажы мыйзамдарын түзүүнүн негизги этаптары жана Бажы союзунун алкагында аны өнүктүрүүнүн перспективалары [Текст] / А. э. Жоробекова // Илим жана жаңы технологиялар. – Бишкек. - 2013. - № 3. -201-204-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <http://www.sciencejournal.kg/en/journal/1/archive/3911>

37. Джоробекова А.Э.. миграция феномени: тарых жана заманбаптык [Текст] / А. э. Жоробекова // Центральная Азия изилдөөлөрдө айыл-кыштактар в.: международные. илимий-прак. Кенди. / КНУ аларга.Ж.Баласагын. – Бишкек. - 2014. -124-127-бб.

38. Джоробекова А.Э.. Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздугун камсыз кылуунун идеологиялык аспектери [Текст] / А. э. Жоробекова // суу – Кишинев. - 2016. - №3(11). -439-446-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/49096

39. Джоробекова А.Э.. кыргыз-орус мамилелери: республиканын эмгек миграциясынын фактору [Текст] / А. э. Жоробекова // азыркы илимдин жана билим берүүнүн проблемалары. - Иваново: Олимп. - 2016. - № 21 (63). - 113-116-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=26477118>

40. Джоробекова А.Э.. постсоветтик мейкиндиктеги миграциялык процесстердин эволюциясы жана анын өзгөчөлүктөрү [Текст] / А. э. Жоробекова // илим, техника жана билим берүү. – (Иваново), 2016-жыл. - 8 б. 104-107; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=26537282>

41. Джоробекова А.Э.. кыргыз дипломатиясы азыркы элдик-саясий мейкиндиктин туруктуу модификациясынын шартында [Текст] / А. э. Жоробекова // Жарчысы ДА ТИМ КР. Бишкек, 2016. 69-74-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://dipacademy.kg/wp-content/uploads/2023/04/7.pdf>

42. Джоробекова А.Э.. азыркы мезгилдеги эл аралык конфликттердин мүнөзү [Текст] / А. э. Жоробекова // азыркы геосаясий

кырдаалдын социалдык-саясий жана тарыхый-маданий аспектилері: илимий образдын материалдары. Форум / - Сочи. - 2017. - б.2. -304-307-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=32799338>

43. Джоробекова А.Э.. миграциялык процесстер глобалдашкан дүйнөнүн чакырыктарынын бири катары [Текст] / а. Э. Жоробекова // Кыргызстандын илим, жаңы технологиялары жана инновациялары. – Бишкек. - 2017. №12. -170-172-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=32871031>

44. Джоробекова А.Э.. азыркы конфликттерди чечүүнүн теориясы жана практикасы [Текст] / Жоробекова, а.Э // үч-метод. жөлөкпул. – Бишкек. - 2017. – 16 п. л.

45. Джоробекова А.Э.. Шанхай процессинин динамикасы [Текст] / А. э. Жоробекова // Жарчысы ДА ТИМ КР. – Бишкек. - 2018. - №9. -21-29-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=38166011>

46. Джоробекова А.Э.. Евразия алдыңкы оюнчулардын каршылаш аренасы катары [Текст] / а. Э. Жоробекова // КР ТИМ Жарчысы. Бишкек, 2018. 10 б. 130-136; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=39198790>

47. Джоробекова А.Э.. Си Цзиньпиндин "экономикалык алкак – Жибек Жолун" биргелешип куруу жөнүндө демилгесинин негизинде Кыргызстан менен Кытайдын өз ара мамилелеринин концептуалдык негиздери [Текст] / А. э. Жоробекова // Томск мамлекеттик университетинин Жарчысы. - Тарых. - Томск. - 2018. - № 52. -38-42-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=34978504>

48. Джоробекова А.Э.. толеранттуулуктун көрүнүшү Борбордук Азияда экстремизмди интеграциялоо жана алдын алуу шарты катары [Текст] / а. Э. Жоробекова // толеранттуулук – өз ара ишеним чараларын өнүктүрүү куралы катары: материалдар арасында. үйрөнүү. Кенди. / Ташкент. - 2018. - 158-160-бб. Ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://istina.ips.ac.ru/collections/211396642/>

49. Джоробекова А.Э.. Туркменистандын тышкы саясатынын негизи катары туруктуу бейтараптуулук [Текст] / Джоробекова А.Э.// Известия ВУЗов Кыргызстана. – Бишкек. - 2018. - №3. -128-130-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36434757>

50. Джоробекова А.Э.. Америка-Кытай мамилесиндеги "Тайвань фактору" [Текст] / Джоробекова А.Э.// Жарчысы ДА ТИМ КР. – Бишкек. - 2019. - №12. -59-62-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42403486>

51. Джоробекова А.Э.. регионалдык геосаясий мейкиндикти түзүү шарттарында ба мамлекеттеринин улуттук стратегияларынын өзгөчөлүктөрү [Текст] / Джоробекова А.Э.// эл аралык мамилелер жана коом. Казан федералдык университети. - Казан. - 2019. - Т. 1, с. 3. -98-103-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42848997>

52. Джоробекова А.Э.. мамлекеттер аралык мамилелердин тарыхый аспекти жана Борбордук Азиядагы интеграция көйгөйлөрү [Текст] / Джоробекова А.Э.// КРСУ Жарчысы. – Бишкек. - 2021. - Т. 21, 7. -147-150-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46442626>

53. Джоробекова А.Э.. "Жаңы дипломатия" Кытайдын "жумшак күчүн" ишке ашыруунун заманбап куралы катары [Текст] / Джоробекова А.Э.// КРСУ Жарчысы. Бишкек, 2021. - 21 т.7. 142-146-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46442625>

54. Джоробекова А.Э.. евразиялык интеграция чөйрөсүндө биргелешкен магистрдик программаны ишке ашыруу тажрыйбасы [Текст] / Джоробекова А.Э.// Ек: материалдар Международные. интернет-Кенди. / Екатеринбург. - 2021. -72-74-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46693552>

55. Джоробекова А.Э.. Борбордук Азиядагы Заманбап интеграциялык процесстерге тышкы факторлордун таасири [Текст] / Джоробекова А.Э.// Томск мамлекеттик университетинин Жарчысы. - Томск.- 2021. - № 74. - 106-114-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48017545>

56. Джоробекова А.Э.. Шанхай кызматташтык уюмун түзүүдөгү аскердик-саясий жана экономикалык өбөлгөлөр [Текст] / Джоробекова А.Э.// Вестник да тим им. Дикамбаева К. - Бишкек.- 2021. - №16. -133-146-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47849962>

57. Джоробекова А.Э.. азыркы эл аралык мамилелердин жана дүйнөлүк саясаттын актуалдуу проблемалары [Текст] / Джоробекова А.Э.// окуу. КР ББИМ грифи менен окуу куралы. – Бишкек. - 2021. – 17 п. л.

58. Джоробекова А.Э.. Евразия экономикалык биримдигинин форматындагы интеграция көйгөйлөрү [Текст] / Джоробекова А.Э.// Жарчысы ДА ТИМ КР. – Бишкек.- 2022. -66-72-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://dipacademy.kg/wp-content/uploads/2023/04/19.pdf>

59. Джоробекова А.Э.. талибдердин бийликке кайтып келүү шартындагы Борбордук Азиядагы регионалдык коопсуздук: чакырыктар жана коркунучтар, өнүгүү сценарийлери [Текст] / Джоробекова А.Э.// Волгоград мамлекеттик университетинин Жарчысы. – Волгоград. - 2023. - Т. 28, с. 3. - 187-196-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. – Жетүү режими: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=54270298> <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85168704076&origin=resultslist>

60. Джоробекова А.Э.. Борбордук Азиянын трансчек аралык дарыяларынын көйгөйлөрүн чечүүдөгү жаңы этап (2016-2023ж.) [Текст] / Джоробекова А.Э.// Томск мамлекеттик университетинин Жарчысы. - Тарых. - Томск. - 2024. - №87. - 114-120-беттер; ошол эле: [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=64225640>